

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/30.212208>**Вікторія КАПІТОНОВА,**
*orcid.org/00000-0002-4670-1502**викладач кафедри фортепіано
КВНЗ «Дніпропетровська академія музики
імені Михайла Глінки» Дніпропетровської обласної ради
(Дніпро, Україна) viktoriya011219954@gmail.com*

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТВОРЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена виявленню особливостей викладацької діяльності в навчальних закладах мистецького, зокрема музичного, напрямку. Актуальність дослідження визначається вивченням сучасних умов становлення творчої особистості в мистецьких навчальних закладах, особливостей культурного й загального розвитку молоді й характерних рис викладацької діяльності в цьому напрямку.

У статті звернено увагу на необхідність всебічного вивчення первісних здібностей і характеристик молоді особистості, здатної до творчої діяльності, визначення індивідуальних підходів до розвитку, на врахування рівня та особливостей мислення та культури. Підкреслено значення емоційності як однієї з головних властивостей творчої людини, що навчається в мистецькому закладі, необхідність її розуміння, спрямування, формування, а також ставлення до емоційності студентів із боку викладачів як до своєрідного помічника й засобу єднання.

Увагу звернено також на особливості роботи з навчальною групою, творчим колективом і з кожним студентом індивідуально. Професійне навчання та виховання розглядається як шлях взаємної підтримки викладача й студента, де загальна мета, єдність задач і взаємна повага необхідні й вирішальні.

Вивчення означеної теми базується на аксіологічному й частково історичному підході. В ході гносеологічної роботи використані емпіричні методи. З боку психології та педагогіки застосовані методи теоретичного аналізу, конкретизації та абстракції, вільного спостереження, порівняння, що дозволило означити деякі загальні риси сучасної творчої особистості й мистецького колективу. Методи вивчення характеру й змісту навчального процесу, індивідуальної та колективної роботи студентів, аналізу результатів навчання та творчого становлення, спілкування в колективі забезпечили виявлення загальних особливостей педагогічної діяльності у творчому закладі вищої освіти. Метод узагальнення висновків дав змогу звернути увагу викладачів на врахування цих особливостей у процесі діяльності. Наукова новизна статті визначається зверненням до аналізу навчального процесу у творчому вищому навчальному закладі на сучасному етапі історичного розвитку, а також конкретизацією особливостей викладацької діяльності з навчальною групою, творчим колективом та окремим студентом.

Ключові слова: творчість, індивідуальність, емоційність, розвиток, єдність задач, підтримка.

Victoriya KAPITONOVA,
*orcid.org/00000-0002-4670-1502**Teacher at the Department of Piano
Regional municipal Higher Education Institution
Mykhailo Glinka Dnipropetrovsk Academy of Music
(Dnipro, Ukraine) viktoriya011219954@gmail.com*

PECULIAR PROPERTIES OF TEACHING ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION OF CREATIVE ORIENTATION

The article is devoted to revealing the peculiarities of teaching in educational institutions of art, in particular music. The relevance of the research is determined by the study of modern conditions for the formation of creative personality in art schools, features of cultural and general development of youth and the characteristics of teaching in this area.

The article draws attention to the need for a comprehensive study of the initial abilities and characteristics of a young person capable of creative activity, the definition of individual approaches to development, taking into account the level and characteristics of thinking and culture. The importance of emotionality as one of the main characteristics of a creative person studying in an art institution, the need for its understanding, direction, formation, as well as the attitude to emotionality of students by teachers as a kind of helper and means of unity.

Attention to the peculiarities of working with the study group, creative team and with each student individually is also paid. Vocational training and education is seen as a way of mutual support of teacher and student, where the common goal, unity of objectives and mutual respect are necessary and crucial.

The study of this topic is based on an axiological and partly historical approach. In the course of epistemological work, empirical methods have been used. On the part of psychology and pedagogy methods of theoretical analysis, concretization

and abstraction, methods of free monitoring, comparison which allowed to define some common features of modern creative personality and artistic group were applied. Methods of studying the nature and content of the educational process, individual and collective work of students, the analysis of studying results and creative formation, communication in the group – provided identification of common features of pedagogical activity in the creative higher education institution. The method of generalizing the findings allows teachers to draw attention to these features in the course of the activity. The scientific novelty of the article is determined by the appeal to the analysis of the educational process in the higher education institution of creative orientation at the present stage of historical development and the specification of the peculiarities of teaching activity with the study group, creative collective and individual student.

Key words: *creativity, individuality, emotionality, development, unity of tasks, support.*

Постановка проблеми. В ході розбудови нашої країни у всіх напрямках буття питання творчості набуває великого значення. В області культури й мистецтва творча особистість займає особливе місце. Саме творчі люди здатні, звертаючись до джерел та основ нашої культури, не тільки сприяти загальному розвитку суспільства, не тільки ознайомити з ним світ, а й вивести його на високі позиції. Врахування особливостей виховання творчої людини й сама особистість викладача творчого закладу мають велике значення в організації навчального процесу. Загальні принципи сучасного педагогічного підходу є основою навчання та виховання, але питання особливого ставлення до кожної індивідуальності студента й творчого колективу в цілому, перспектив і ходу розвитку потребують глибокого вивчення.

Аналіз досліджень. Для вивчення теми використано загальні джерела, які викладають питання визначення та особливостей становлення здібностей і обдарованості, – дослідження Б. М. Теплової (як класична основа) й А. С. Сиротюк. Особливості розвитку творчої особистості, зокрема в музичній сфері, представлені в трудах В. В. Глазкова, Г. М. Ципіна. Засоби, методи й шляхи творчого спілкування розкривають роботи Н. Б. Кашкадамової, В. Ф. Шукайло. Як елемент предмету вивчення до літератури додані праці М. В. Вовк, Т. П. Воробкевич, О. М. Олексюк, в яких означені й викладені питання музичної педагогіки, напрямків, методів, засобів творчого навчання та особливостей роботи в мистецькому закладі. Але проблеми сучасного творчого розвитку й навчання ще залишають багато простору для подальшого дослідження.

Мета статті – виявити деякі загальні характеристики навчального процесу мистецького закладу вищої освіти на сучасному етапі розвитку країни й означити місце й особливості викладацької діяльності в цьому процесі.

Узагальнені результати. Педагогічна діяльність у мистецьких закладах вищої освіти (далі – ЗВО) має свої особливості, які зумовлюються цілями й характерними рисами становлення творчої особистості й рівнем культурного

розвитку суспільства в цілому. Викладач має враховувати індивідуальні особливості й потреби становлення кожної особистості, що розвивається у творчому напрямку, характер та умови проведення індивідуальних, групових і творчих колективних занять. Для роботи у творчому закладі викладач повинен особисто постійно творчо розвиватись і самоудосконалюватись відповідно до потреб сучасного розвитку суспільства і його культурного становлення.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасного розвитку нашої країни питання становлення культури набуває особливого значення. Зростає необхідність збереження національних традицій, їх вивчення та використання як основи для розбудови не тільки мистецтва, а й всього культурного й державного простору. У будь-якому культурному напрямку, зокрема в мистецтві, дуже важливо знати народні й класичні джерела, вміти спиратись на них, за необхідністю поєднувати та йти вперед, створювати нове – сучасне, важливе, вражаюче й неповторне. Для цього потрібні люди грамотні, ініціативні й творчі. Призначення мистецьких ЗВО – виховувати таких людей, формувати особистості, які спроможні не тільки відтворювати історичні здобутки, а й народжувати нові ідеї та реалізовувати їх.

Процес навчання та виховання в мистецьких закладах має свої характерні риси й свої викладацькі підходи, виявити які і є завданням статті.

Підготовка до творчої діяльності – шлях складний і багатосторонній. Він складається з теоретичного й практичного навчання. Але насамперед творчість – це результат натхнення та фантазії. Різні психологічні типи людей по різному себе проявляють у творчості. Є такі, що з дитинства демонструють свої можливості. Є такі, що прагнуть цього й із різних причин стримуються. Але в багатьох випадках творчі можливості формуються поступово, з відповідним до них ставленням, шляхом не тільки отриманих знань і навичок, а й визначення мети й віри в її здійсненність. Тому процеси навчання, виховання та людського спілкування у творчих ЗВО мають проходити як одне ціле. У всіх випадках засоби й методи роботи,

й насамперед спілкування, мають велике значення. І у всіх випадках особистість викладача повинна бути авторитетом. Авторитетом вона може стати завдяки не тільки високому професійному рівню, а й розумінню специфіки роботи зі студентами у творчих навчальних закладах, любові до вихованців, вивченню їх індивідуальностей у процесі людського й творчого спілкування.

На сучасному етапі розвитку суспільства молоде покоління має свої особливості становлення. Потяг до неординарності, оригінальності, несхожості часто стикається з традиційними думками, правилами, ідеалами. Розкутість у поведінці й висловлюваннях може йти не від відчуття свободи, а від бажання сперечатися з прийнятими нормами, демонструвати свою незалежність. Звичайні юнацькі нігілізм і максималізм можуть базуватись не на логічних переконаннях, а на спонтанному почутті. Сучасна світова кіно, шоу й інтернет-продукція сприяє формуванню прагнення прославитись, але відриває від реальності. Світ фентезі й насильства домінує в цій продукції та впливає на спрямування свідомості великої частини молодого покоління. В такому випадку людина з фантазій, на яке багате дитинство, коли дорослішає, майже не виходить. Це не означає, що молодь інфантильна. Це означає, що деколи викривлене сприйняття реальності, помножене на бажання швидкого успіху, прагнення прославитись, а не самореалізуватись, може заважати юнакові на шляху його творчого становлення. Саме педагог повинен довести своєму вихованцю, що творчість – це наполегливий, тяжкий, але бажаний труд. Саме педагог має ознайомити його з кращими зразками світової творчості, сповненими краси, величі, витонченості й смислу, розвивати смак і глибину почуттів, формувати прагнення створювати прекрасне. Талант та успіх – це не синоніми. Видатний психолог Б. М. Теплов відзначав, що для існування здібностей необхідний постійний їх розвиток. Він навіть наголошував, що здібності не проявляються, а створюються в процесі діяльності. Безумовно, для навчання у творчому ЗВО необхідні певні фахові задатки, але вони є тільки базою, а не запорукою успіху. Б. М. Теплов зауважував: «Від обдарованості залежить не успіх у виконанні діяльності, а тільки можливість досягнення цього успіху. <...> Здібність існує тільки в розвитку. <...> Не в тому річ, що здібності виявляються в діяльності, а в тому, що вони створюються в цій діяльності» (Теплов, 2012: 57). Привести до такого переконання молоду особистість має викладач.

Два аспекти творчості – внутрішній як саморозвиток і самореалізація та зовнішній як власне створення нового – існують паралельно й неodrивно один від одного. Саморозвиток забезпечує самореалізацію та кінцевий результат як продукт творчості. Пройти цей шлях під час навчання майбутньому митцю допомагає викладач. Він не тільки навчає і спрямовує розвиток, він допомагає відчуті й зрозуміти навколишнє буття, підводить до його осмислення, вміння керуватись логікою та корисною раціональністю, зараджує в переході зі світу бажаних фантазій в успішно реалізовану реальність. Але творчість залежить від особистого своєрідного бачення життя. А. Сент-Екзюпері, К. С. Станіславський, Р. Генрі й багато інших митців підкреслювали необхідність навчатися «бачити». Г. Ципін зауважив: «<...> художник – той, хто <...> вміє відчуті невидиме через видиме. Той, хто здатний відгукуватися на побачене всім своїм еством, усіма фібрами свого духовного «я». Той, кому дано перетоплювати сприйняте в яскраві й соковиті образи уяви, а потім і у творчість» (Ципін, 1988: 231). Навчати такого творчого бачення – ще одна складна, але вкрай необхідна задача педагога.

Кожний навчальний заклад має свою специфіку. Її врахування допомагає викладачу будь-якої дисципліни. Умови професійного становлення студентів у кожному творчому закладі свої. Але деякі загальні риси слід відзначити.

Творчість та емоційність завжди разом. Навчання у всіх творчих ЗВО невідривне від емоцій. Наприклад, у музичних навчальних закладах емоційність має особливе значення. Музика будується на емоціях. Як мистецький витвір автора, вона народжується в результаті реакції на конкретні або неконкретні явища. Виконання музичного твору без емоцій пусте й невиразне, воно не здатне справити враження та знайти відгук у слухача. Тому емоційність має бути обов'язковою рисою музиканта – й зрілого митця, і того, що навчається. Але емоції треба стимулювати, розвивати, формувати й виховувати, використовуючи кращі приклади виконавства, викладацькі методи – загальні й фахові. Поряд з емоціями слід розвивати логіку. Стрункість у створенні музичних творів та у їх виконавстві має багато складових частин. Гармонійність – це вивіреність, професійна обґрунтованість і глибока усвідомленість кожної деталі й цілого. Емоційність і логіка, професійність і творчість – завжди разом.

Аналіз особливостей студента як творчої особистості, глибоке вивчення, розуміння, підтримка, виховання та спрямування – головна умова роботи

викладача й студента у творчому ЗВО. Однією з робочих цілей у музичному навчанні стає виховання сугестивних можливостей студентів, що допоможе певним чином об'єднати мислення та емоції, стимулювати нове бачення звичних речей, прагнення нового. Особливого значення в цій справі набувають перцептивні здібності самого викладача. Людина, яка здатна відчути до того, як зрозуміє, яка ще на інтуїтивному рівні прагне допомогти, яка повною мірою сама володіє мовою почуттів, стане дуже важливою особистістю на шляху виховання митця.

У музичних ЗВО, як відомо, заняття проводяться індивідуально й колективно. На групових заняттях викладаються як загальноосвітні дисципліни, так і фахові (оркестр, хор, гармонія, сольфеджіо, історія музики тощо). Але всі вони відрізняються одне від одного не тільки за кількістю студентів, з якими працює викладач на занятті, не тільки за змістом і метою, а насамперед за рівнем і засобами спілкування. Зрозуміло, що педагогіка висуває багато загальних вимог до викладацької діяльності. Але зараз хотілося б підкреслити саме ті, на які необхідно звернути увагу під час системної роботи з групою або індивідуально.

Викладачам групових занять слід враховувати емоційну фахову спрямованість студентів, спиратись на неї та викликати інтерес до конкретної теми й дисципліни взагалі. Мотивування навчання в поєднанні з опорою на первісне сприйняття, викликання потрібної емоційної реакції, вміння бачити не зовнішній бік, а внутрішні причини емоційних сплесків і будь-яких реакцій допоможуть викладачу встановити з групою контакт. Дуже важливо не відокремлювати себе від групи як від «чужих», незрозумілих людей, а бачити в них особистостей і будувати спілкування на позиціях позитиву, доброзичливості, відкритості, щирості й єдності з групою. Роботі з творчими студентами також сприяє атмосфера життєрадісності й піднесеності. Логіку й мислення студентів неодмінно треба розвивати в поєднанні з емоційним сприйняттям, прагнути не жжити емоційний початок, а окультурити його й спрямувати на користь. Бажано не використовувати стиль авторитарності, тим більш диктаторства. Але слід велику увагу приділяти дисципліні поведінки, бути вимогливим до виконавчого рівня студентів та їх загальної культури. Однією з головних вимог роботи з музичною групою є наближення процесу навчання до рівня творчості – своєї та студентів, формування їхньої ініціативності, бажання сприймати знання та творчо осмислювати.

Творчі групові заняття будуються на основі єдності задач всіх учасників, на відчутті колективу як одного цілого, як великої творчої родини. Взаємні повага й підтримка в поєднанні з безумовною дисципліною, високим виконавчим рівнем і відповідальністю стають основою в роботі. Керівники, які досягають такого рівня спілкування в колективі, неодмінно показують високі результати. Зрозуміло, що професійна грамотність, високі вимоги до виконавства, використання знань із дисциплін професійного циклу – все це сприяє успіху. Керівнику музичного колективу – оркестру, хору, ансамблю, капели та інших – необхідно бути й організатором, і викладачем, і частиною цілого. І коли виступає такий колектив, його творчий позитив наповнює весь зал і живить натхненням кожного зі слухачів. Заняття такого колективу є, безумовно, школою творчості.

Індивідуальні заняття – це особливий тип занять, де саме й відбувається професійне становлення майбутньої творчої особистості. Викладачі, що формують творчих людей, самі повинні бути творцями. Їхній професійний досвід стає прикладом у навчанні. Опанування всіма вже перерахованими викладацькими якостями потрібне безумовно. Використання професійно-фахових методик тут неодмінно треба здійснювати, враховуючи індивідуальні особливості, здібності, загальні й виконавські потреби студента та його особисті прагнення, визначаючи актуальні, найближчі й перспективні завдання розвитку. Заняття мають відбуватись як творче спілкування, де завдання викладача – збагачувати професійне мислення, музичну уяву студента, спрямовувати його розвиток, і де сам студент навчається здійснювати творчий пошук. Зрозуміло, що викладач дає вихованцю нові конкретні знання, практично навчає певних виконавських методик, виховує його художнє бачення музичних творів і вміння комплексно реалізувати художні, стильові, жанрові, технічні завдання. Головне, – поступово, обережно, тактовно, але наполегливо він формує нову творчу індивідуальність, веде її до мети. Все це має відбуватись не шляхом авторитарного тиску, а в процесі єднання цілей і співтворчості. Викладач як керівник творчого процесу має підводити молоду художню особистість до самостійності, виконавської ініціативи й пошуку, до бажання бути митцем, постійно прагнути нового рівня творчості й досягати його. Саме на індивідуальних заняттях формується самовимогливість, самокритичність, розуміння, що творчість – це процес, який потребує якісного кінцевого результату. Чим тісніша людська єдність і творча співпраця на заняттях, тим яскравіше результати.

Висновки. Таким чином, викладання у творчих ЗВО має свої особливості й характерні риси. Такий заклад – це єдиний творчий колектив, де все починається з викладацької етики й естетики високого рівня, з простого відчуття та розуміння, з бажання та вміння створити атмосферу піднесеності, доброти, довіри, взаємної підтримки, де звичайні прагнення та амбіції молоді перетворюються у віру в себе, де

визначається шлях пошуку прекрасного й створення нового, що, власне, й називається творчістю.

Представлена тема зумовлюється певними ознаками процесу навчання в мистецьких ЗВО й потребами суспільства у творчих особистостях у ході розбудови державності. Подальше вивчення умов розвитку творчої людини має велике значення для розквіту культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк М. В. Основи української музично-інструментальної педагогіки : навчальний посібник. Івано-Франківськ: «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2009. 170 с.
2. Воробкевич Т. П. Методика гри на фортепіано. Львів : ЛДМА, 2001. 244 с.
3. Глазков В. В. Музыкальная психология. Владимир : ВлГУ, 2013. 136 с.
4. Кашкадамова Н. Б. Виконавська інтерпретація у фортеп'янному мистецтві ХХ сторіччя : підручник. Львів : КІНПАТРИ ЛТД, 2014. 344 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Київ : КНУКіМ, 2006. 188 с.
6. Сиротюк А. С. Диагностика одаренности : учебное пособие. Москва : Директ-Медиа, 2014. 1229 с.
7. Теплов Б. М. Способности и одаренность. *Вестник практической психологи образования*. 2012. № 4. С. 54–57.
8. Цыпин Г. М. Музыкант и его работа: Проблемы психологии творчества. Москва : Советский композитор, 1988. 384 с.
9. Шукайло В. Ф. Шлях до майстерності піаніста : навчально-методичний посібник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 204 с.

REFERENCES

1. Vovk M. V. *Osnovy ukrainskoi muzychno-instrumentalnoi pedahohiky: Navchalnyi posibnyk*. Ivano-Frankivsk: Plai TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka, 2009. 170 p. [Vovk M. V. Fundamentals of Ukrainian music and instrumental pedagogy: Textbook.] Ivano-Frankivsk: V. Stefanika "Play" CIT Prykarpattia National University., 2009. 170 p. [in Ukrainian].
2. Vorobkevych T. P. *Metodyka hry na fortepiano*. Lviv: LDMA. 2001, 244 p. [Vorobkevich T. P. Methods of playing the piano.] Lviv: LDMA, 2001. 244 p. [in Ukrainian].
3. Glazkov V. V. *Muzykalnaya psihologiya*. Vladimir: VIGU, 2013. 136 p. [Glazkov V.V. Musical psychology.] Vladimir: VISU, 2013. 136 p. [in Russian].
4. Kashkadamova N. B. *Vykonavska interpretatsiia u fortepiannomu mystetstvi 20 storichchia: Pidruchnyk*. Lviv: KINPATRI LTD, 2014. 344 p. [Kashkadamova N. B. Performing interpretation in the piano art of the twentieth century: Textbook.] Lviv: KINPATRI LTD, 2014. 344 p. [in Ukrainian].
5. Oleksiuk O. M. *Muzychna pedahohika: Navchalnyi posibnyk*. Kyiv: KNUKiM, 2006. 188 p. [Oleksyuk O. M. Music pedagogy: Textbook.] Kyiv: KNUKiM, 2006. 188 p. [in Ukrainian].
6. Sirotyuk A. S. *Diagnostika odarennosti. Uchebnoe posobie*. Moskva: Direkt-Media, 2014. 1229 p. [Sirotyuk A. S. Diagnosis of giftedness. Tutorial.] Moscow: Direct Media, 2014. 1229 p. [in Russian].
7. Teplov B. M. *Sposobnosti i odarennost. [Abilities and giftedness]. Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovaniya*, 2012. № 4. P. 54–57 [Teplov B. M. Ability and giftedness.] Bulletin of practical psychologists of education. 2012. Nr 4. pp. 54–57. [in Russian].
8. Tsypin G. M. *Muzykant i ego rabota: Problemy psihologii tvorchestva*. [The musician and his work: Problems of the psychology of creativity.]. Moskva: Sovetskiy kompozitor, 1988. 384 p. [Tsypin G. M. Musician and his work: Problems of the psychology of creativity.] Moscow: Soviet composer, 1988. 384 p. [in Russian].
9. Shukailo V. F. (2017). *Shliakh do maisternosti pianista. Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2017. 204 p. [Shukailo V. F. The path to the skill of the pianist. Training manual.] Zaporizhia National University, 2017. 204 p. [in Ukrainian].